

POLITYKA ROLNA CHIN OD ROKU 1949¹

Jakkolwiek wszelki podział ruchu ewolucyjnego lub rewolucyjnego na pewne okresy jest z konieczności sztuczny, to jednak wyróżnienie pewnych stadiów polityki rolnej wydaje się być najpewniejszą linią przewodnią poprzez skomplikowane i bliżej nie zbadane zmiany w polityce rolnej Chińskiej Republiki Ludowej.

1. Okres odbudowy powojennej 1949—1952

Reforma rolna

Chińska Republika Ludowa odziedziczyła gospodarkę mocno nadszarpniętą przez wojnę chińsko-japońską oraz wojnę domową. Nowy rząd stanął wobec olbrzymiego zadania odbudowy pokoju i ładu, odbudowy produkcji rolnej i przemysłowej, naprawy zdeorganizowanego systemu handlu wewnętrznego i transportu — to wszystko w kraju o powierzchni 8,4 mln km² i zaludnieniu 536 mln.²

Podstawowym zadaniem nowego rządu było ustalenie Powszechnego Planu z dnia 29 września 1949 r. W zakresie rolnictwa reforma rolna ustawiona była jako „zasadniczy warunek rozwoju i uprzemysłowienia wsi... Prawo własności ziemi nadanej chłopom ma być chronione... Masy chłopskie mają być zmobilizowane do powołania organizacji chłopskich i do zrealizowania zadania: ziemia dla uprawiających ją — takimi środkami, jak usunięcie miejscowych bandytów i despotów, obniżenie czynszów i stopy podatkowej oraz rozdział ziemi” (Art. 27).

Po umocnieniu się własności chłopskiej, początkowy ruch spółdzielczy został zorganizowany na bazie zespołów wzajemnej pomocy, następnie przy pomocy spółdzielni o typie stopniowo coraz bardziej społecznym, przekształcając się wreszcie w typ komuny. Jakkolwiek każdy krok na tej drodze był oficjalnie motywowany koniecznością chwili, wcześniejsze wypowiedzi zdają się wskazywać na z góry przewidziany kierunek postępowania. W czerwcu 1950 r. Mao-Tse-tung oświadczył, że komunizm na swej drodze ewolucyjnej musi przejść przez trzy stadia krytyczne... wojnę domową, reformę rolną i realizację socjalizmu”. Pod koniec 1951 r. wice-minister rolnictwa określił trzy etapy rozwoju rolnictwa Nowy Chin: a) reforma rolna, b) reorganizacja produkcji poprzez zespoły wzajemnej pomocy i spółdzielnie, c) kolektywizacja rolnictwa na wzór skolektywizowanego rolnictwa Związku Radzieckiego.

Możnaby zadać pytanie, dlaczego na pierwszy plan nie została wysunięta reforma rolnictwa spółdzielczego. W każdym razie, aby zreorganizować produkcję olbrzymiego kraju o przewadze gospodarki rolnej, nowy rząd musiał zabezpieczyć sobie mocne poparcie najliczniejszej grupy ludności. Liu-Shao-chi, tak pisał w swoim sprawozdaniu na temat zagadnienia reformy rolnej: „Naszą linią wytyczną jest oparcie się na biednych chłopach i robotnikach rolnych, w zjednoczeniu ze średnim chłopstwem przy zneutralizowaniu bogatych chłopów” (1950 r.). Innymi słowy, wielcy posiadacze ziemscy, którzy na zasadzie tradycji odgrywali główną rolę w lokalnej polityce, zostali usunięci „jako klasa”, podczas gdy zamożni chłopcy byli tolerowani przy zapewnieniu ich politycznej neutralności. Sprawa została jaśniej postawiona przez zarządzenie o reformie rolnej z 28 czerwca 1950 r. stwierdzające,

¹ Skróc artykułu **L. Lichnowsky'ego** (NRF) z Monthly Bulletin of Agricultural Economics and Statistics, nr 10, 1962. Spolszczyła i opracowała **M. Heintze**.

² W maju 1951 r. liczba ta wzrosła o 1,27 mln zamieszkujących 1,2 mln km² terytorium Tybetu.

że zacoźny chłop może zatrzymać ziemię uprawianą przez siebie i siły najemne, inne grunty własne lub dzierżawione, o ile nie przekraczają one obszaru ziemi uprawianej przez własną rodzinę (art. 6).

Związek chłopów, do którego nie mogli należeć ani wielcy właściciele ziemscy, ani zamożni chłopci, stał się „główną formą organizacyjną i organem wykonawczym sił reformy rolnej”. 4 sierpnia 1950 r. została oficjalnie ustanowiona naczelna zasada, zgodnie z którą źródło dochodu było ustalone jako główne kryterium dla określenia przynależności do jednej z 5 klas. Zgodnie z tym pojęcie „obszarnik” (właściciel ziemski) dotyczyło osób które dochody pochodziły całkowicie z czynszu dzierżawnego, „zamożny chłop” — jak częściowo korzystający z tych dochodów, „średniak” oznaczał chłopca utrzymującego się głównie z pracy na własnej ziemi, częściowo z pracy własnej, sprzedawanej innym rolnikom oraz kategoria prawie wyłącznie utrzymująca się z dochodu pochodzącego z własnej pracy, określona jako „biedniak” lub „robotnik rolny”.

Pod przewodnictwem członków Partii, Związek Chłopów obliczał nadwyżki ziemi posiadanej przez wielkich właścicieli ziemskich i zamożnych chłopów, należących do określonego okręgu administracyjnego („hsiang”) i zarówno ziemię jak zwierzęta gospodarskie i narzędzia przydzielał tym, którzy mieli mało ziemi lub jej w ogóle nie posiadali. Pojęcie „nadwyżki” nie było oficjalnie określone: przypuszczalnie oznaczało ono nadwyżkę ponad przeciętny obszar w danym okręgu.

W sierpniu 1952 r. w rezultacie przeprowadzenia reformy rolnej zostało rozdzielonych 700 mln mu¹ (tj. 46,7 mln ha), czyli około połowy całości gruntów ornych, pomiędzy ok. 300 mln chłopów lub robotników rolnych². Ilość ziemi przydzielonej chłopom wynosiła przeciętnie 0,15 ha, w Północnej Mandżurii — 0,47 ha, w Chinach Centralnych — 0,13 — 0,2 ha i na Południu — 0,066 ha. Brak jest danych dotyczących przeciętnego obszaru gospodarstwa po reformie rolnej, należy przypuszczać, że musiał on ulec zmniejszeniu³.

Dzierżawa, kredyt rolny i podatki

Przy początkowej ochronie zamożnych chłopów zachowana została ograniczona ilość dzierżaw, jednak Plan Powszechny podkreślał konieczność ograniczenia wysokości czynszu dzierżawnego i stopy procentowej jako zasadniczego warunku reformy rolnej. W Chinach sprzed 1949 r. przeważały wysokie czynsze dzierżawne, (ogólnie biorąc 50% produkcji brutto), a stopa procentowa od kredytu rolnego wahała się od 2,0 do 3,6% miesięcznie. Zarządzenia o czynszach dzierżawnych i stopie procentowej ogłoszona w 1949 i 1950 r. były różne w różnych rejonach, ogólnie jednak wprowadzały 25% redukcję istniejących czynszów dzierżawnych, ustanawiając jako górną granicę 37,5% wartości przeciętnego rocznego wolumenu zasadniczych roślin uprawnych oraz ustanawiając stopę procentową na 1,5% miesięcznie. Depozyty dzierżawne zostały zwrócone, zaległe długi anulowane.

Wiadomości tego okresu wskazują na ogólny brak zarówno kredytu rolnego, jak narzędzi, nasion, nawozów i zwierząt pociągowych. Poza prywatnymi źródłami kredytu, pożyczki udzielane przez Bank Ludowy założony w grudniu 1949 r. oraz wolno wzrastająca ilość spółdzielni kredytowych — były niewystarczające dla pokrycia bieżących potrzeb.

Ujednolicenie i uproszczenie systemu podatkowego przy pomocy „prostego rozłożenia ciężarów” — jak zapowiedział Powszechny Plan — przedstawiały nową pożądaną, aczkolwiek trudną do przeprowadzenia reformę. Na terenach przez dłuższy czas rozdzielonych przez wojny, rozwijała się różnorodna praktyka. Obciążenia podatkami rolnymi oceniane były w latach 1929—1932 przeciętnie na 1,79 dolara od 1 akra w porównaniu z 0,49 dolara w Stanach Zjednoczonych.

¹ 1 mu = 1/15 ha.

² Reforma rolna nie obejmowała rejonów przygranicznych zasiedlonych przez mniejszości narodowe w ilości około 20 mln ludzi utrzymujących się głównie z pasterstwa.

³ Jest rzeczą znaną, że nawet przedwojenne Chiny były krajem bardzo drobnych gospodarstw rolnych, osiągających w pszenicznych okręgach przeciętną 2,28 ha i 1,26 ha w okręgach uprawiających ryż. Wielkie folwarki były rzadkością. Ilość ziemi, będącej przed wojną własnością przeciętnego obszarnika, szacowana przez autorów Chin Ludowych w 1950 r. waha się od 11 do 19 ha. Obszarnicy wydzierżawiali zwykle ziemię wielu dzierżawcom, dzieląc ją na drobne parcele.

Zarówno w myśl nowych zarządzeń, jak i w latach ubiegłych, przeszło 90% podatków rolnych płacone było w naturze. Do 1958 r. do czasu ujednoczenia systemu podatkowego, posługiwano się zarówno systemem progresji, jak i systemem proporcjonalnym. Najczęściej podatki ustanawiane były na podstawie „normalnego” plonu podstawowej rośliny uprawnej w danym okręgu. Ta podstawa, określana przy założeniu przeciętnego poziomu gospodarki i normalnego przebiegu pogody, była określana łącznie dla każdej poszczególniej działki „przez agenta podatkowego, przedstawiciela miejscowych chłopów i właścicieli ziemi”. System przeciętnego plonu miał na celu stanowić zachętę do zwiększenia produkcji, ponieważ żadna produkcja ponad tę normę nie była opodatkowana, ani też nie obniżono norm w przypadku świadomego zaniedbania. Po przeprowadzeniu w latach 1951/1952 r. badań katastralnych zakrojonych na skalę krajową, normy te uległy wyższe. W 1952 r. zostało wydane postanowienie o ulgach na wypadek choroby lub nieurodzaju, spowodowanego nieprzychylnymi warunkami przyrodniczymi.

W badanym okresie rolnicy, uprawiający inne rośliny, musieli kupować określone ilości ziarna rośliny podstawowej dla zaspokojenia zobowiązań podatkowych, np. proso na Północy pszenicę na Północnym Zachodzie i ryż nieiuskany na Południu. W końcu 1953 r. określono równowartość podstawowych roślin uprawnych i innych zbóż lub roślin przemysłowych dopuszczalnych do regulowania podatków w naturze, a zarządzenia dotyczące opłat gotówkowych stały się bardziej elastyczne. W ciągu jednak obu wymienionych okresów zarówno ceny jak i stosunek oficjalnej wymiany (np. bawełna: ryż) wynikały z polityki podatkowej, faworyzującej producentów zwiększających produkcję towarową roślin niezbędnych dla rozwoju przemysłu.

Dystrybucja, organizacja rynku, ceny

Odbudowa transportu odegrała wielką rolę w uporządkowaniu organizacji rynku i w budowie centralnie planowanej ekonomiki. W zakresie transportu kolejowego odbudowano ok. 10 000 km dróg żelaznych i wybudowano dodatkowo lub uzupełniono w ciągu pierwszych trzech lat istnienia Republiki Ludowej ok. 1 255 km. Nowe linie wybudowane zostały głównie na Północnym-Zachodzie i na Południu, jako linie handlowe, prowadzące do Związku Radzieckiego i Północnego Wietnamu. Konieczność ulepszenia dróg lądowych potrzebnych dla importu dała się szczególnie silnie odczuć po zaangażowaniu się Chin w wojnę Koreańską i ogłoszeniu embargo przez państwa kapitalistyczne, kiedy to uwidoczniła się możliwość całkowitej blokady morskich dróg handlowych.

Wkrótce po powstaniu, nowy rząd rozpoczął kroki dla ożywienia handlu wewnętrznego i przeciwdziałania brakowi równowagi pomiędzy siłą nabywczą chłopów i podażą artykułów konsumpcyjnych. Trzydzieści państwowych zrzeszeń handlowych, powołanych w marcu 1950 r. skupowało towary przemysłowe po miastach i sprzedawało je ludności wiejskiej za pośrednictwem wiejskich spółdzielni, zaopatrując ludność miejską w żywność i surowce produkowane przez okręgi wiejskie również przy pomocy tych samych spółdzielni. Do 1953 r. nie istniał obowiązek sprzedaży państwu artykułów rolnych. Udział handlu hurtowego, pozostającego w rękach państwowych zrzeszeń handlowych przy pomocy spółdzielni, wzrósł z 50% w 1952 r. do 96% w 1955 r.

Inflacja niekontrolowana, która wybuchła w początkowym okresie, została powstrzymana w marcu 1950 r. w wyniku przywrócenia porządku i narzucenia ścisłych zarządzeń pieniężnych i fiskalnych. Państwowe zrzeszenia handlowe ułatwiały kontrolę cen hurtowych przez skup zboża i innych kluczowych artykułów na potrzeby rezerw państwowych, stworzonych przy pomocy podatków w naturze. Do 1953 r. większość handlu detalicznego znajdowała się wciąż w prywatnych rękach, lecz państwowe placówki handlu detalicznego wpływały na obniżenie cen prywatnych detalistów przez sprzedaż artykułów po niższych cenach. Ceny artykułów pierwszej potrzeby wpływające na koszty utrzymania, jak np. zboża lub materiały bawełniane uległy stabilizacji po 1950 r., natomiast ceny innych artykułów, a w szczególności surowców — zwykowały po wybuchu wojny koreańskiej (czerwiec 1950 r.) aż do września 1951 r. W tym czasie szybki wzrost dochodów z podatków i zwiększenie wpływów z przedsiębiorstw państwowych, w szczególności dzięki rozszerzeniu handlu państwowego kosztem kupców prywatnych, pomogły zredukować nadmierną siłę nabywczą elementów prywatnych.

Niewątpliwie, wysiłki państwa dla osiągnięcia odpowiedniego zaopatrzenia i utrzymania stałych cen na podstawowe artykuły w dużym stopniu osiągnęły sukces, lecz pewną rolę w obudowie gospodarczej państwa odegrał też szereg lat pomyślnych zbiorów.

Uzdrowienie produkcji rolnej

Jakkolwiek wiele uwagi poświęcono rozdzieleniu ziemi i wynikającym stąd skutkom, to jednak w całości wysiłków, zmierzających do uzdrowienia produkcji, przemysł zajął przodujące miejsce przed rolnictwem. Komitet Centralny Chińskiej Partii Komunistycznej ogłosił z dniem 23 marca 1949 r. „przesunięcie podstawowych prac Partii z okręgów wiejskich na miejskie”. Stanowisko to spowodowane było częściowo tym, że przemysł, skoncentrowany w okręgach rozporządzających głównymi źródłami energii i uzależniony od surowców dostarczanych mu przez transport bardziej ucierpiał na skutek wojny, aniżeli rolnictwo. Spadek wartości wyprodukowanych artykułów żywnościowych oceniany był w 1949 r. na 20—25%, zaś bawełny na 48% w stosunku do kulminacji 1949 r., podczas gdy produkcja środków inwestycyjnych spadła o 70%, zaś dobór konsumpcyjnych o 30%. W każdym razie, zgodnie z wypowiedzią Mao-Tse-Tunga z 1 lipca 1949 r.: „Aby przeprowadzić socjalizację rolnictwa należy rozwinąć potężny przemysł, którego głównym składnikiem mają być przedsiębiorstwa państwowe” — zasada pierwszeństwa odbudowy przemysłu stała się podstawą planu perspektywicznego. W następnych latach głównym zadaniem rolnictwa była akumulacja kapitału i dostarczanie surowca przemysłowi. Lista artykułów zarówno eksportowych jak i importowanych kształtowała się pod kątem służenia szybkiemu uprzemysłowieniu, tj. po linii tej polityki, która jeszcze bardziej uwydatniała się w późniejszych latach.

Niezależnie od priorytetu, udzielonego przemysłowi, rolnictwo wykazało znaczny postęp. Po 1949 r., roku wojny domowej obejmującej cały kraj, oraz po najgroźniejszej klęsce powodzi jaka nawiedziła kraj od 1931 r. nastąpiły trzy lata korzystnych warunków atmosferycznych, które spowodowały, że w 1952 r. osiągnięty został w porównaniu z 1949 r. wzrost produkcji wszystkich roślin jadalnych o 45% zaś w odniesieniu do bawełny o ponad 200% (tab. 1). Uprawa bawełny

Tabela 1

Produkcja podstawowych artykułów rolnych

Wyszczególnienie	1949	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
w mln ton								
Ryż	48,6	68,4	71,2	70,8	78,0	82,5	86,8	113,7
Pszonica	13,8	18,1	18,3	23,4	23,0	24,8	23,6	29,0
Ziemniaki i pataty (ekwiwalent zbożowy)	9,8	16,4	16,6	17,0	18,9	21,8	21,9	45,4
Soja	5,1	9,5	9,3	9,0	9,1	10,2	10,0	10,5
Trzcina cukrowa	2,6	7,1	7,2	8,6	8,1	8,7	10,4	13,5
Buraki cukrowe	0,2	0,5	0,5	1,0	1,6	1,6	1,5	2,9
Herbata	0,04	0,08	0,88	0,88	1,0	0,9	0,88	1,1
Bawełna	0,44	1,3	1,2	1,1	1,5	1,4	1,64	2,1

doznała szczególnego poparcia, spowodowanego częściowo chęcią osiągnięcia samowystarczalności wobec embargo, częściowo zaś na skutek tego, że bezpośrednio po działaniach wojennych ludność wiejska niechętnie przyjmowała pieniądze papierowy za artykuły żywnościowe. Bawełna stanowiła najlepszy artykuł handlu wymiennego i premiowania. Podniesienie wydajności uprawy bawełny zostało zapoczątkowane przez stopniowe wprowadzenie korzystnego stosunku do cen bawełny i zbóż, a głównie zostało osiągnięte przez zwiększenie powierzchni pod

tą rośliną. Powierzchnia pod uprawę bawełny wzrosła z 2,8 mln ha w 1949 r. do 5,6 mln ha w 1952 r. zajmując grunty pozostające dotychczas pod uprawą zbóż, podczas gdy ekspansja zbóż ogarnęła głównie nowozagospodarowane tereny na Północnym Zachodzie i Północnym Wschodzie. Przestrzeń zasiana ziarnem selekcyjnym w okręgach przemysłowych wzrosła z 19% w 1950 r. do 51% w 1952 r., zaś plon bawełny z ha wzrósł ze 162,5 kg w 1949 r. do 229,7 kg w 1952 r., nie dochodząc jednak do plonu 242 kg ha osiąganego w 1936 r. na przestrzeni 3,5 mln ha.

Jeszcze przed zakończeniem wojny koreańskiej, w grudniu 1952 r. premier Czou-En-Lai ogłosił zakończenie odbudowy życia gospodarczego Chin i wkroczenie kraju na drogę planowego budownictwa na wielką skalę.

2. Pierwszy Plan 5-letni (1953—1957)

Etapy rolnictwa spółdzielczego

Organizacja rolnictwa spółdzielczego, jako następny krok na drodze wprowadzenia ustroju socjalistycznego, wysunięta została jako „podstawowe zadania pierwszego planu pięcioletniego”.

Początkowe stadium zorganizowanego rolnictwa, zespoły wzajemnej pomocy oparte na historycznym precedensie, rozwinięte były w Chinach na wielką skalę w przygranicznych rejonach i przetrwały długie lata aż do 1949 r.

Bardziej zdecydowany krok w kierunku gospodarki uspołecznionej został zrobiony przez zapoczątkowanie pierwszego planu w 1953 r. Zespoły wzajemnej pomocy zostały przekształcone w spółdzielnie producentów rolnych, typu pół-socjalistycznego. Spółdzielnie te skupiały również znaczne ilości rolników, którzy nie przechodzili przez stadium zespołów wzajemnej pomocy.

Podstawowe zasady, jak popieranie spółdzielczości, które były wspomniane w Powszechnym Planie z 1949 r., zostały szeroko rozwinięte w Konstytucji Republiki Ludowej, przyjętej 20 września 1954 r.: „Popieranie spółdzielni produkcyjnych uważane jest przez Państwo za podstawowy środek dla przekształcenia indywidualnego rolnictwa... Gospodarka spółdzielcza jest albo gospodarką socjalistyczną będącą wspólną własnością pracujących, albo gospodarką częściowo socjalistyczną, częściowo także należącą do mas pracujących. Taka częściowo kolektywna własność mas pracujących jest przejściową formą, przy pomocy której chłopi indywidualni... organizują się na drodze do własności kolektywnej mas pracujących” (Art. 7). „Polityka państwa w stosunku do gospodarki bogatych chłopów polega na ograniczaniu jej i stopniowym eliminowaniu”. Art. 8).

Pierwotny typ spółdzielni w gospodarce socjalistycznej zachował nominalną własność ziemi, podczas gdy zarządzanie odbywało się kolektywnie, zaś członkowie otrzymywali udziały w dochodach zarówno z tytułu wniesionej ziemi jak i włożonej pracy.

Charakterystykę stadiów uspołecznienia rolnictwa Chin Ludowych oraz tempo jego wzrostu i ekspansji obrazuje tabela 2.

Prawdopodobnie trudności, na jakie napotykały próby uspołecznienia gospodarstw chłopskich na szerszą skalę, doprowadziły do zahamowania ruchu na początku 1955 r., powodując w wielu wypadkach rozwiązanie spółdzielni i rozdźwięk wśród członków Partii co do przyszłej linii polityki w tym kierunku. Wówczas Mao-Tse-tung przedsięwziął dwumiesięczną podróż inspekcyjną po okręgach rolniczych. Jego raport na temat uspołecznienia, przedstawiony 31 lipca 1955 r., zwrócił uwagę na „powstawanie wszędzie nowych bogatych chłopów... wielu biednych chłopów... pozostaje w biedzie, niektórzy z nich popadli w długi”. Raport był składany w czasie dobrych zbiorów, które zostały uznane jako zasługa spółdzielni, wykazująca ich wyższość nad rolnictwem indywidualnym. „Zbiory ich wzrosły o przeszło 80%”. Zadanie stojące przed ludnością wiejską, mianowicie akumulacja „znacznej części” kapitału potrzebnego dla przemysłu, wymagało rozwoju rolnictwa na większą skalę, która w naszym kraju oznacza socjalistyczne uspołecznienie rolnictwa”.

Dalej referat wyjaśnia, że dwa główne zadania, zorganizowanie wszystkich rolników w spółdzielnie i mechanizacja rolnictwa, mogą być osiągnięte jedynie po kolei, ponieważ poziom uprzemysłowienia Chin nie jest jeszcze dostatecznie wysoki, aby podołać obu zadaniom równocześnie.

Analogicznie jak poprzednie kroki, podejmowane w kierunku wprowadzenia ustroju socjalistycznego w rolnictwie, reorganizacja w 1955 r. była rozpoczęta od podstaw.

Jednocześnie Mauo-Tse-tung podkreślił zasadę dobrowolności w oragnizowaniu nowych spółdzielni, co zostało zaznaczone w Konstytucji i w wytycznych dla spółdzielni oraz skrytykował częste pogwałcenie tych zasad. Jego inicjatywa spowodowała nie tylko ożywienie akcji w kierunku powstawania nowych spółdzielni, lecz przyspieszyła zmianę pół-uspołeczniczonych spółdzielni na spółdzielnie w pełni socjalistyczne. Podczas, gdy początkowo przewidywano, że pod koniec pierwszego planu około 1/3 wszystkich gospodarstw będzie członkami niższych typów spółdzielni produkcyjnych, już w marcu 1957 r. nadchodziły raporty, iż około 90% ogólnej ilości ok. 120 mln gospodarstw chłopskich w Chinach, przystąpiło do wyższych typów spółdzielni. Kolektywy skupiały przeciętnie ok. 160 gospodarstw, podczas gdy uprzednio spółdzielnie obejmowały średnio 32 gospodarstwa. Różnica polegała nie tylko na rozmiarach. W całkowicie uspołecznionym typie, wypłaty były oparte nie na wniesionych udziałach ziemi, która stała się własnością kolektywu, lecz prawie wyłącznie na włożonej pracy. Oznaczało to wprowadzenie nowego zróżnicowania i nowych środków kontroli. Wynagrodzenie za zwierzęta pociągowe i duże narzędzia rolnicze włączone do własności kolektywnej, miały być płacone „stosownie do obowiązujących cen miejscowych” w ratach trzy — lub pięcioletnich. Drobny inwentarz żywy, drobne narzędzia, jak też działki ziemi o powierzchni nie przekraczającej 5% przeciętnej powierzchni przypadającej na głowę w danym okręgu, miały pozostać własnością prywatną. Zagadnienie koncentrujące się wokół dostarczenia rąk roboczych, braku wyszkolonego personelu kierowniczego i trudności znalezienia odpowiednich bodźców — mają zastosowanie również w systemie kminy (wspólnoty) i dlatego będą omówione w następnej kolejności. Co do organizacji produkcji, każde gospodarstwo powinno mieć swój plan zarówno roczny jak i trzyletni „uzgodnione z planami państwowymi i miejscowymi warunkami”.

Zgodnie z planem pięcioletnim (1953—1957), przemysł a zwłaszcza przemysł ciężki ponownie zajął pierwsze miejsce. Na rolnictwo łącznie z leśnictwem i gospodarką wodną przeznaczono zaledwie 8% całej sumy przewidzianej na odbudowę. W konsekwencji rozwój gospodarki rolnej musiał się odbywać w oparciu o mało kosztowne ulepszenie, jak: zwiększanie obszarów uprawnych przez lokalne nawadnianie i podniesienie plonów poprzez użycie lepszych nasion i narzędzi, zwalczanie szkodników i chorób, ulepszanie zabiegów agrotechnicznych takich jak np. wczesna orka.

W końcowym roku pierwszego planu pięcioletniego produkcja zbóż, aczkolwiek o 6 mln ton mniejsza, niż zamierzona, znacznie przewyższała poziom pierwotny, który został utrzymany dla surowej bawełny, tytoniu i herbaty i nie został utrzymany w zakresie innych roślin uprawnych. W odniesieniu do produkcji zwierzęcej, w wielu wypadkach zamierzenia zostały osiągnięte na znacznie mniejszą skalę, niż przewidywał plan. Z wyjątkiem koni, których użycie jest powszechne jedynie w pasterskich przygranicznych regionach północno-zachodnich. W zakresie dużych sztuk inwentarza (bydło, muły, osły) — produkcja wykazała nawet obniżkę. Liczba świń, która spadła gwałtownie w 1955 r. wskutek braku paszy i szybkiego tempa kolektywizacji, wzrosła znacznie w 1957 r. po wprowadzeniu nowych zarządzeń, dopuszczających prywatną własność w zakresie hodowli tych zwierząt.

Podsumowując osiągnięcia pierwszego planu pięcioletniego, wicepremier Li-Fuchun utrzymywał, że samowystarczalność w zakresie zbóż i „podstawowa” samowystarczalność w zakresie surowców przemysłowych została osiągnięta pomimo przyrostu ludności w okresie planu o przeszło 60 mln¹. Około 4 mln ha odłogów zostało oddanych pod uprawę. Sukces ten przypisywano działaniu dwóch czynników: ulepszeniu organizacji dzięki gospodarce spółdzielczej, która ułatwia zastosowanie wyższego poziomu techniki oraz zwiększeniu obszaru nawadnianego o 14 mln ha, tj. do 23.3 mln ha „co stanowiło największy obszar nawadniany od wieków, aż do roku 1952”. Inwestycje publiczne w rolnictwie zapowiedziane były w drugim planie.

Wkrótce po ogłoszeniu pierwszego planu, zaczęto odczuwać potrzebę planu perspektywicznego dla rolnictwa. Dwunastoletni plan, ogłoszony po raz pierwszy w 1956 r. i zaaprobowany bez większych zmian przez Kongres Ludowy w kwietniu 1960 r. wykazywał znaczny optymizm we wszystkich dziedzinach, łącznie z oświatą przewidując „całkowitą” likwidację analfabetyzmu. Podstawowym celem na koniec

¹ Ludność ChRL w 1953 r. wyniosła 581,4 mln, a w 1957 r. 643,0 mln.

ostatniego roku było zwiększenie plonów zbóż w stosunku do poziomu 1955 r. o 167, 140 i 100% odpowiednio w Północnych, Centralnych i Południowych okręgach rolniczych, podczas gdy plony bawełny miały się podnieść o 71, 128 i 186% w zależności od okolicy. Nie wspomniano nic o dalszym wzroście zaludnienia, określonym wówczas na 2,2% rocznie, co mogło usprawiedliwiać ambitne cele. Plan jednak nie dawał żadnego poglądu na koordynację środków. Składał się on z szeroko zakrojonych stwierdzeń, kładących nacisk na zastosowanie nowoczesnych metod zmechanizowanego rolnictwa, lecz nie precyzujących wysokości środków publicznych, które miały być poświęcone temu rozwojowi zarówno w dziedzinie rolnictwa, jak i w dziedzinach pokrewnych.

Dostawy państwowe i organizacja rynku

Poważna rozbieżność pomiędzy popytem na artykuły rolnicze i ich podażą zaczęła się przejawiać po nieudanych zbiorach 1953 r. Gwałtowny wzrost zaludnienia, 40% wzrost ludności w miastach w okresie pomiędzy 1950 i 1953 r. wzrastające zapotrzebowanie przemysłu lekkiego na surowce pochodzenia rolniczego przyczyniły się do pogłębienia sprzeczności, które nie mogły być usunięte inaczej, jak tylko wysiłkiem wielu lat. Dla opanowania sytuacji w listopadzie 1953 r. wprowadzono system dostaw państwowych w zakresie podstawowych artykułów, połączony częściowo z systemem kartkowym.

Kurcy zbożowi mieli prawo nadal zajmować się handlem zbożem, lecz jedynie w wyroku uzyskania zezwolenia działania jako agenci państwowi. Producenci zostali sklasyfikowani na: produkujących nadwyżki zbożowe, na producentów samowystarczalnych w zakresie zboża i producentów nie produkujących wystarczającej dla siebie ilości zbóż. Gospodarstwa, mające nadwyżki, musiały sprzedawać państwu ustalone kontyngenty ponad określoną konsumpcję i podatki rolne. Gospodarstwa o niedostatecznej produkcji zbóż, głównie producenci roślin przemysłowych, mogli nabywać od państwa ustalone ilości zbóż chlebowych. „Poziom konsumpcji” w zakresie zbóż dla gospodarstw rodzinnych lub spółdzielni produkcyjnych był określony przez „provincialne komitety ludowe, autonomiczne okolice i ośrodki miejskie, pod bezpośrednim zwierzchnictwem władz naczynych”. Te same władze określały obowiązkowe dostawy zboża dla państwa należne od gospodarstw produkujących nadwyżki lub rozmiary sprzedaży zbóż przez państwo gospodarstwom z deficytem zbożowym. Jeśli na skutek nieprzychylnych warunków przyrodniczych zbiór okazywał się niższy już po zatwierdzeniu wysokości dostaw, komitety ludowe danej jednostki administracji (później komun), były zmuszone dokonywać potrzebnych poprawek.

Dla zapewnienia sobie dostaw roślin przemysłowych takich jak: bawełna, herbata, kokony jedwabnicze, tytoń i juta, państwo zawierało umowy kontraktacyjne z hodowcami lub spółdzielniami, płacąc im zaliczki gotówkowe, zaopatrując również w pewne określone ilości towarów częściowo za pośrednictwem handlowych placówek państwowych, częściowo zaś przez spółdzielnie rolniczo-handlowe. Do 1958 r. spółdzielnie te zajmowały się dystrybucją takich produktów, jak owoce, jaja i drób oraz zaopatrywaniem gospodarstw rolnych w narzędzia, nawozy i inne środki produkcji łącznie z materiałami budowlanymi i sprzętem gospodarstwa domowego. 1955 r. spółdzielnie te skupiały w okolicach rolniczych 44% całego handlu detalicznego.

Pierwotne spółdzielnie rolniczo-handlowe pracowały na obszarze okręgu, obejmującego od 100 do 200 tys. ludności oraz zaopatrywały lokalne sklepy detaliczne, które z kolei pozostawały pod nadzorem centralnego sklepu. Wyższy stopień spółdzielni rolniczo-handlowych przedstawiały spółdzielnie powiatowe i provincialne, na czele których stał ogólnochiński Związek Spółdzielni Rolniczo-Handlowych, finansowany przez Ludowy Bank Chiński.

Z powodu niskich cen dostaw państwowych ustalonych dla zakupu produktów spożywczych nie pierwszej potrzeby, w 1956 r. dał się odczuć ogólny brak warzyw, owoców, mięsa i jaj. W wyniku tego dopuszczono wolny handel pod nadzorem państwowym „zezwalający chłopom sprzedawać w miastach” mniej ważne produkty lokalne pochodzące z własnego gospodarstwa. Jednak chłopci w krótkim czasie włączyli do tego handlu również produkty pierwszoplanowe podlegające zakupowi państwowemu. toteż w rok później wydano zarządzenie ograniczające, po którym w 1958 r. nastąpiło zniesienie wolnego handlu z jednoczesnym położeniem nacisku na organizację komun.

Wprowadzenie ogólnopństwowej kontroli rynku zbożowego obejmowało racjonowanie zboża nie tylko na potrzeby ludności wiejskiej jako „ustalonej normy spożycia”, lecz także na potrzeby ludności miast. Po sierpniu 1957 r. zmianie uległ także system podziału produktów zbożowych w okręgach rolniczych, oparty dotychczas na ilości osób pozostających w danym gospodarstwie. System ten uległ większemu zróżniczkowaniu, opierając się na podziale otrzymujących przydziały na 4 do 6 kategorii w zależności od wieku i rodzaju wykonywanej w gospodarstwie pracy.

Zgodnie z oficjalnymi danymi, przeciętna ilość zbóż używanych do celów konsumpcyjnych, wzrosła z 227 kg w 1923 r. do 261 kg w 1953 r. na głowę ludności.

Opodatkowanie wsi i kredyt

W omawianym okresie podatki rolne pobierane były od trzech kategorii dochodu gospodarstw wiejskich, a mianowicie od produkcji artykułów żywnościowych, roślin przemysłowych i od hodowli zwierząt. Podatki płacone były głównie w naturze (zboża chlebowe), a nie w gotówce. W czerwcu 1953 r. ogłoszono, że na okres następujących trzech lat podatki będą ustabilizowane na poziomie podatków 1952 r., bez podatków dodatkowych z tytułu jakiegokolwiek podniesienia produkcji. Z powodu takiej polityki, jak również z powodu wzrostu innych źródeł budżetowych, nominalny udział podatków rolnych w budżecie państwowym wykazywał spadek z 30% w 1950 r. na 11% w 1957 r. Jednak w toku oficjalnych debat nad przygotowaniem drugiego planu 5-letniego oświadczono, iż „więcej, niż 50% dochodów skarbowych pochodzi pośrednio lub bezpośrednio z rolnictwa” (1957 r.). Posiadane informacje nie wystarczają do wyjaśnienia tej sprzeczności.

Dodatkowe wpływy osiągnięto od sektora rolnego w postaci specjalnych „kontrybucji” nakładanych w czasie wojny koreańskiej oraz drogą sprzedaży obligacji krajowej rozbudowy gospodarce, które wydawano co rok, począwszy od 1954 r.

W pólspoleczniczonych spółdzielniach, podatki od chłopów indywidualnych płacone były w większości wypadków bezpośrednio. Jednak w miarę postępu kolektywizacji, spółdzielnie stały się jednostkami podatkowymi. Przypuszczano prawdopodobnie, że możliwość świadomego obniżania szacunku zbiorów i obszaru działek zmniejsza się w warunkach kolektywnego opłacania podatków.

System podatków progresywnych, wciąż jeszcze stosowany w niektórych okolicach, przedstawia odrębny problem dla całkowicie uspołecznionych spółdzielni. Tabela podatków, ułożona była na podstawie normalnego plonu z gruntów, których członkowie nie byli już właścicielami, gdyż dochód ich był teraz określany wysokością nakładu pracy.

Aby zaradzić tej paradoksalnej sytuacji, w 1958 r. w całym kraju wprowadzono opodatkowanie proporcjonalne.

W okresie pierwszego planu mechanizm otrzymywania kredytu rolnego uległ znacznej poprawie. Zgodnie z informacjami, ogólna ilość spółdzielni kredytowych wzrosła z 7 000 w 1953 r. do 120 000 w 1957 r. zaś na początku 1956 r. około 77% gospodarstw wiejskich stało się członkami takich spółdzielni. Funkcje placówki udzielającej kredytu spełniał początkowo Bank Ludowy, następnie zaś Bank Rolny, założony w 1955 r. Stopa procentowa pobierana przez Bank i spółdzielnie kredytowe jednolite dla całego kraju, była kilkakrotnie obniżana. W 1956 r. wynosiła ona przeciętnie 5,6% w stosunku rocznym od pożyczek na cele produkcyjne udzielanych na nasiona i nawozy oraz 3,64% od pożyczek udzielanych osobom prywatnym.

Sprawność procedury udzielania pożyczek wywarła duże wrażenie w 1956 r. na delegacji Indii. Pożyczki otrzymywano w ciągu 3—4 dni. O ile plan produkcyjny spółdzielni produkcyjnej został aprobowany przez zarząd danej jednostki administracyjnej i Bank Rolny, ten ostatni ustalał limity kredytowe, zgodnie z którymi udzielano od czasu do czasu pożyczek.

3. Okres „Wielkiego Skoku Naprzód” — 1958—1959

Organizacja Komun

Nowe Chiny zadziwiły cały świat, niespodziewanym i gwałtownym „trzecim” krokiem na drodze do socjalizacji rolnictwa. W ciągu czterech miesięcy od czasu oficjalnego ogłoszenia tej akcji w sierpniu 1958 r., około 740 000 spółdzielni, sta-

nowiących ok. 99% gospodarstw chłopskich zostało włączone w 26 000 komun. Dalszy proces przeprowadzony w 1959 r. zredukował tę liczbę do 24 000 komun, każda o powierzchni uprawnej ok. 4 270 ha, obejmującą 4 000 gospodarstw chłopskich i 10 000 zdolnych do pracy robotników.

Uchwała z grudnia 1958 r. dotycząca komun, jak i inne wypowiedzi wyjaśniły, że naczelnym problemem narodu nie jest już zagadnienie przeludnienia, lecz brak rąk roboczych, wskutek „wielkiego skoku” w ciężkim przemyśle oraz wskutek wzrastającej ilości wielkich projektów inwestycyjnych takich, jak nawadnianie lub regulowanie wód. Potrzebna była jednostka robocza większa od spółdzielni produkcyjnych, „zorganizowana na zasadach wojskowych”, pozwalająca na łatwe przesunięcia z rolnictwa do zajęć pozarolniczych. W tym samym roku zaniechano oficjalnej propagandy na rzecz kontroli urodzin, pomimo, że w ciągu poprzednich lat była ona bardzo popierana.

Na podstawie pierwszych zarządzeń wydanych w zakresie komun, wyłania się obraz organizacji w wysokim stopniu scentralizowanej, przystosowanej do ogólnego planowania i najwyższej płynności rąk roboczych. Składając się przeważnie z 5 000 rodzin, komuna o ok. 30 razy przewyższała wielkością spółdzielnię produkcyjną wyższego stopnia i była ok. 20 razy większa od przeciętnego radzieckiego kołchozu (liczącego w 1957 r. 245 rodzin).

W przeciwieństwie do kołchozu, stanowiącego gospodarstwo zjednoczenie poświęcone wyłącznie rolnictwu, założenie komuny było znacznie głębsze; jej zadaniem było „wymieszanie w jedną całość robotników, chłopów, kupców, studentów i milicji”.

Z całym naciskiem zalecano system połączenia wynagradzania gotówkowego i nieodpłatnego (deputatowego) zaopatrzenia w zboże lub posiłki ew. w posiłki i ubranie lub usługi socjalne — w zależności od różnych systemów, przyjętych przez poszczególne komuny. Bezpłatne posiłki wydawano w stołówkach, najczęściej stołówka obejmowała brygadę, składającą się ze 150—200 rodzin. Duży nacisk był oficjalnie położony na „zniesienie nieracjonalnego systemu patriarchalnego” przez stworzenie „kolektywnego życia” i uwolnienie kobiet od jej zajęć dzięki zorganizowaniu wspólnych kuchni, stołówek, żłobków i kolektywnych mieszkań.

W 1953/59 r. podano oficjalnie do wiadomości, że 73 mln kobiet zajętych było przy regulowaniu wód. Odsetek dzieci chłopskich, umieszczonych w żłobkach i przedszkolach był „bardzo wysoki”, dochodząc w niektórych komunach do 85—90%. W kwietniu 1960 r. oświadczone w Narodowym Kongresie Ludowym, że ok. 73% ludności wiejskiej jest obsługiwane przez sieć ok. 4 mln stołówek. Stosownie do pierwszych zarządzeń dotyczących komun, prywatne domy miały być zniesione i zastąpione mieszkaniami kolektywnymi. Jednak w świetle „drobnych ulg” dotyczących członków komun w 1962 r., na zasadzie których wolno było uprawiać przydomowe ogródki lub jadać w domu wydatek się, że jednak wiele mieszkań prywatnych, pomimo tego zarządzenia, pozostało.

Funkcje zakupu i sprzedaży zostały przejęte przez „wydział handlowo-zaopatrzeniowy” założony w każdej komunie, z oddziałami handlu detalicznego zorganizowanymi w każdej większej brygadzie produkcyjnej. Oddziały te zajmowały się gromadzeniem artykułów objętych dostawami państwowymi, zakupem pomocniczych produktów gospodarstwa, oraz rozdziałem lub sprzedażą narzędzi i artykułów spożywczych. W podobny sposób funkcje kredytowania przejęte zostały od spółdzielni kredytowych przez wydziały kredytowe komun, które pełniły je pod nadzorem Chińskiego Banku Rolnego.

Środki produkcji oraz produkty były „kolektywną własnością komuny” zgodnie z systemem „scentralizowanego kierownictwa z organami zarządzającymi na różnych poziomach”. Postanowienie Wuhan (z grudnia 1958 r.) odróżnia 3 stopnie zarządzania, które stały się ogólnym wzorem: na szczycie — komitet administracyjny komuny (odpowiadający administracyjnej jednostce „hsiang” rady ludowej z okresu przed komunami); na następnym szczeblu — brygada produkcyjna (odpowiadająca dawnej spółdzielni produkcyjnej), która na trzecim szczeblu podzielona była na zespoły produkcyjne. Brygada produkcyjna określona została jako jednostka kierująca w danym okręgu — w obrębie komuny — przemysłem, rolnictwem, handlem, nauką i sprawami wojskowymi i stanowiąca „jednostkę działania, składająca zyski i straty do wspólnej puli komuny, jako całości”. Zespół produkcyjny, który odpowiadał dawnej wiosce, był jedynie „podstawową jednostką organizacji pracy”. Zarząd „hsiang” został stopiony z zarządkiem komuny.

Ostateczna decyzja co do pracy, środków finansowych i organizacji produkcji spoczywała na radzie administracyjnej komuny, która znowu była ściśle związana z wyższymi ośrodkami administracji i planowania. Komuny muszą planować swoją produkcję i konsumpcję... Ich plany muszą być podporządkowane planom państwowym (Rezolucja Wuhan).

Polityka planowania i produkcji

Drugi plan 5-letni, aczkolwiek oficjalnie zapoczątkowany w styczniu 1958 r. jeszcze w połowie tego roku nie był ostatecznie sformułowany. Wydaje się, że nieopublikowany plan był odtąd zastępowany przez roczne plany. Podstawową zasadą drugiego planu pięcioletniego był „równoczesny rozwój przemysłu i rolnictwa z pierwszeństwem ciężkiego przemysłu”. Zadania dla przemysłu zostały w parę miesięcy później znacznie podwyższone, gdy wielki skok został zapoczątkowany hasłem „W ciągu 15 lat przewyższyć Wielką Brytanię w zakresie produkcji stali”. Perspektywy na zbiory były w tym okresie b. korzystne i podczas gdy wstępne plany rolnicze przewidywały na 1962 r. 240 mln ton zbóż (łącznie z ziemniakami i patatami na zasadzie ekwiwalentu zbożowego) oraz 2,15 mln ton bawełny, w końcu 1958 r. zbiory osiągnęły prawdopodobnie odpowiednio: 375 i 3,35 mln ton oraz wysokie nadwyżki we wszystkich innych produktach rolnych.

Na podstawie tych danych rezolucja Wuhan zapoczątkowała politykę stopniowego zmniejszania powierzchni uprawnej „do około $\frac{1}{3}$ powierzchni dotychczasowej”. „Część ziemi zaoszczędzona w ten sposób może ugorować w płodozmianie lub służyć jako pastwiska... reszta może być zalesiona, przeznaczona pod rezerwy lub ekstensywną uprawę kwiatów, krzewów lub drzew”... Jak z oficjalnych krytyk tej polityki wynika, powierzchnia pod uprawą roślin jadalnych zmniejszyła się wówczas o 11% głównie na korzyść roślin przemysłowych. W połowie 1958 r. rozpoczęta została kampania na wielką skalę, zmierzająca do podniesienia plonów. Kampania ta, nazwana 8 punktów karty Mao, polegała na wprowadzeniu, głębokiej orki, nawożenia, nawadniania, wąskich międzyrzędzi, zwalczania szkodników, lepszej organizacji pól, stosowania ziarna selekcyjnego i ulepszonych narzędzi. Specjalny nacisk był położony na stosowanie głębokiej orki.

W związku z tą samą rezolucją „odpowiednia część” siły roboczej miała być przeniesiona z rolnictwa do przemysłu. W samym tylko 1958 r. zwiększenie ilości robotników zatrudnionych w przemyśle wynosiło prawdopodobnie 20 mln. W przemyśle żelaznym i stalowym w szczytowym momencie kampanii tj. w jesieni 1958 r. pośrednio lub bezpośrednio zatrudnionych było 100 mln chłopów. Wobec powyższego ekonomiści zagraniczni doszli do wniosku, że na podstawie przypuszczalnej ilości robotników, wynoszącej 230—250 mln ludzi, około 40% wiejskiej siły roboczej ubyło z pól w czasie kampanii żniwnej. W każdym razie „siły robocze przeznaczone do wybitnie obfitych żniw jesiennych były niedostateczne”.

W przeciwstawieniu jednak do obfitych zbiorów przydziały żywności dla ludności miejskiej i dla wiejskich stołówek spadły na początku 1959 r. poniżej poprzedniego poziomu. Przydziały pszenicy zostały zredukowane do najniższego poziomu od czasu wprowadzenia systemu przydziałów: po raz pierwszy wprowadzono racjonowanie kapusty. W sierpniu 1959 r. społeczeństwo zostało poinformowane, że $\frac{1}{3}$ całej powierzchni uprawnej została zdewastowana przez powódź lub suszę, oraz że ocena urodzajów roku poprzedniego była „nieco za wysoka” głównie z winy niedoświadczonych statystyków, obliczających przypuszczalne zbiory. Dane za 1958 r. w odniesieniu do plonów zbóż, obniżone zostały z 375 do 250 mln ton a dla 1959 r. z 380 na 275 mln ton. Ale nawet poprawiony plan na 1959 r. pozostał jednym z „dalszych skoków naprzód”... Tempo zwiększenia się wydajności ziarna i bawełny znacznie przewyższyło przeciętny roczny przyrost w okresie pierwszego planu 5-letniego (zboża o 3,7%, bawełna o 4,7%). Rozważano możliwości wcześniejszego przekroczenia 12-letniego planu rozwoju rolnictwa, którego zakończenie planowano początkowo na 1967 r.

Pomimo kataklizmów przypuszczano, że w 1959 r. „większość podstawowych produktów osiągnęła lub przekroczyła plany zakreślone na 1962 r.” wraz ze zbiorem zbóż, określonym oficjalnie na 270 mln ton, podczas gdy nie osiągnięto zamierzeń w dziedzinie nawozów sztucznych, olejów roślinnych, cukru i żywego inwentarza (raport Li-Fu-Chun'a na Kongresie Ludowym w marcu 1960 r.). Po raz pierwszy zaznaczyła się tendencja przydania większej wagi rolnictwa wówczas,

gdy przewodniczący Komisji Planowania nalegał, aby plan 1960 r. „uznał rolnictwo jako podstawę” godząc tymczasem „priorytet ciężkiego przemysłu z szybkim postępowaniem w rolnictwie” przez skierowanie potencjału przemysłowego na wyposażenie rolnictwa i na nawozy. Pełna mechanizacja rolnictwa powinna być zrealizowana w ciągu 10 lat, licząc od 1960 r. zamiast początkowo planowanego okresu: 1962—1977. System kolektywny, oparty na robotnikach rolnych, który zastąpił bardzo intensywne drobne rolnictwo, mógł doprowadzić do zadowolającego poziomu produkcji tylko pod warunkiem, że mechanizacja nastąpi natychmiast po wprowadzeniu kolektywizacji. Ogrom zadania można sobie wyobrazić na podstawie oficjalnego stwierdzenia, że w 1960 r. „właściwie całe rolnictwo oparte było na pracy fizycznej, traktory pracowały zaledwie na 5% ogólnej powierzchni uprawnej”.

Plan na 1960 r. zakładał przeznaczenie 11% powierzchni pod uprawę roślin jadalnych, powiększenie powierzchni nawadnianej o 4 mln ha oraz kładł szczególny nacisk na prace związane z regulowaniem wód. Docelowe liczby dla zbóż i bawełny powiększone zostały znowu o 10% w stosunku do roku poprzedniego, zaś w dziedzinie hodowli trzody spodziewano się osiągnąć 35% zwiększenia pogłowia. Ilość tych zwierząt na koniec 1959 r. określona była oficjalnie na 171 mln. Kampania w zakresie hodowli trzody była prawdopodobnie podjęta na podstawie oficjalnego obliczenia plonów za lata 1958 i 1959. Jednak około połowy 1960 r. prasa pekińska stwierdziła w kolektywnych fermach hodowlanych pomór psiąt na skutek braku paszy lub epidemii cholery.

Biorąc pod uwagę braki, jakie zaistniały w kolejnych latach, oficjalnie korektywy danych w zakresie roślin jadalnych przewidzianych na lata 1958 i 1959, nie były prawdopodobnie wystarczające. Liczby te wykazywały wzrost w stosunku do 1957 r. odpowiednio o 35 i 45%, co byłoby więcej niż wystarczające, biorąc pod uwagę przyrost ludności o 2,5%. Nie wydaje się, aby eksport artykułów żywnościowych spowodował recesję, ponieważ od 1959 r. nie uległ on zwiększeniu, a nawet został od tego czasu obniżony; poza tym obejmował on tylko niewielki ułamek całej produkcji. Oficjalne wyjaśnienie obwiniało nieudolność systemu transportu i wyższy poziom konsumpcji na wsi.

Na styczniowym posiedzeniu w 1961 r. KP Chin stwierdziła krótko, że cele postawione na 1960 r. nie zostały osiągnięte głównie z powodu największej klęski stulecia, jaka w tym czasie zaistniała. Od 1959 r. nie ogłoszono żadnych danych dotyczących produkcji rolniczej (do września 1962 r.).

5. Okres przebudowy (od 1960 r.)

Decentralizacja systemu komunistycznego

Po nieudanych zbiorach w latach 1959—1960 polityka wielkiego skoku otrzymała nowe sformułowanie, jako polityka przebudowy i stabilizacji. Uznana została konieczność decentralizacji komun; poczyniono wysiłki dla wprowadzenia bodźców do pracy. Po trzecim roku nieurodzaju, rolnictwo otrzymało nareszcie pierwszeństwo w planach rocznych. Nieurodzaj był przypisywany, choć niecałkowicie, klęskom żywiołom. Częściową winę przypisywano „niekompetentnemu i nadgorliwemu personelowi”, który mobilizował chłopów do robót publicznych lub produkcji przemysłowej w tym czasie, gdy dla osiągnięcia dobrych zbiorów niezbędna była praca w polu. Urzędnicy zostali więc publicznie skrytykowani za zmuszanie do niewłaściwych metod w rolnictwie lub za niebranie pod uwagę warunków klimatycznych i glebowych i „niesłuchanie rad starych doświadczonych chłopów”. Kadry otrzymały zakaz rekwirowania ludności wiejskiej bez zgody brygady lub zespołu. Jednostki niżej zorganizowane zaczęły uzyskiwać ponownie autonomię — początkowo do brygady, później do zespołów, a ostatecznie — do grupy, stanowiącej jego część.

Po publicznej dyskusji w czasie posiedzenia KP Chin w sierpniu 1959 r. zaczęto ogólnie wskazywać na fakt nadmiernego scentralizowania komun, gromadzących wszystkie zyski i straty i zmuszających lepiej pracujące brygady do utrzymania gorzej pracujących brygad. Na posiedzeniu w Lushan (w sierpniu 1959 r.) postanowiono wprowadzić zamiast poprzedniego systemu trzy-poziomowego zarządzania, system trzy poziomowej własności (komuna, brygada, zespół) z brygadą produkcyjną jako „podstawową jednostką własności i rachunkowości”. Innymi sło-

wami — zezwolono brygadzie posiadać ziemię w jej granicach i zatrzymywać większość dochodów dla rozdziału pomiędzy jej członków: rada komuny była jednak w dalszym ciągu odpowiedzialna za plany i realizację wszystkich projektów.

Po drugim roku jeszcze niższych urodzajów, centralne administracyjne funkcje komuny zostały ograniczone do kierownictwa produkcją przemysłową i administracją publiczną. Zgodnie z systemem, przyjętym w zimie 1960/1961 r. i naświetlonym w komunikacie KP Chin w styczniu 1961 r. brygada składająca się zwykle z 30 zespołów uważana była dalej za „głównego właściciela” rozdzielającego wyplaty, właściciela zwierząt pociągowych, ziemi i narzędzi gospodarskich. W praktyce jednak brygada przydzielała środki produkcji zespołom, z których każdy składał się z 40 gospodarstw. Postanowiono, że używanie przez zespoły środków produkcji, w szczególności pracy, „nie będzie zmieniane samowolnie przez brygadę w ciągu jednego sezonu produkcyjnego”. Brygada musiała sporządzać plany produkcyjne oparte na planach zespołów, przy czym każdy zespół odpowiadał za wykonanie swojego udziału w planie, obwarowane systemem „trzech gwarancji i nagrody”. Innymi słowami — zespół musiał zagwarantować pewną wydajność oraz potrzebną siłę roboczą oraz przestrzegać ustalone koszty produkcji. Zespołem które przekroczyły swoje udziały w produkcji i zmniejszyły koszty, przysługiwały premie, podczas gdy w sytuacji odwrotnej — zespoły musiały kompensować straty „zgodnie z przepisami”. Zbiory do ustalonej i aprobowanej wysokości przekazywane były brygadzie.

Zespoły z kolei powołane były do zlecenia pewnej odpowiedzialności za produkcję i sporządzanie określonych sezonowych lub rocznych przydziałów pracy ogniwom liczącym ok. 10 członków. Aby zapobiec ewentualnemu odnowieniu dawnego systemu rodzinnego, o składzie grupy decydował zespół.

Po trzecim roku nieurodzaju, w 1961 r., zaistniała konieczność zrobienia następnego kroku w kierunku decentralizacji. W dniu Nowego Roku 1962 prasa pekińska ogłosiła, że zespół zastąpi brygadę jako „podstawowa jednostka obrachunkowa”. Nie wydano wówczas żadnych przepisów wykonawczych, wyjaśniających zasięg nowej odpowiedzialności zespołu. Nie dano również żadnych wyjaśnień na temat postępowania przy dostosowywaniu planów podanych zespołom (lub poprzednio brygadam) do planów rejonowych i narodowych. Pewną ilość wskazówek w tym względzie dostarczyły prawdopodobnie rejonowe biura chińskiej Partii Komunistycznej na początku 1961 r.

Gospodarstwa państwowe

W przeciwieństwie do komun, w stosunku do których zaistniała konieczność wprowadzenia poprawek, w gospodarstwach państwowych nie wprowadzono żadnych zmian: pierwsze z nich powstały prawdopodobnie w 1947 r. Większość z nich, położona w odległych, rzadko zaludnionych rejonach, zaczęła uprawiać odłogi. Ilość gospodarstw państwowych wzrosła z 545 w 1954 r. obejmujących 189 000 ha do 2 500 w połowie 1961 r. z ogólną powierzchnią ponad miliona ha. Powierzchnia ta ma tendencję rosnącą w miarę zagospodarowywania nowych terenów. Pod względem wielkości gospodarstwa państwowe są zróżnicowane i największe, dochodzą do 100 000 ha. Poziom mechanizacji w tych gospodarstwach jest najwyższy w porównywaniu do całego obszaru Chin. Około 40% prac uprawowych, 50% sprzętu i 80% młocki dokonuje się mechanicznie. Niektóre gospodarstwa specjalizują się w produkcji zwierzęcej podejmują hodowlę ulepszonych ras inwentarza.

Wydaje się, że gospodarstwa państwowe prowadzone przez specjalistów, gwarantując swoim robotnikom minimalne stawki niezależne od rocznego zysku, skuteczniej oparły się klęskom żywiołowym, aniżeli komuny. Wydajność państwowych gospodarstw wydaje się wskazywać na wzrost, pomimo ogólnego cofania się produkcji rolnej w ostatnich latach.

Zagadnienie systemu premiowania pracy

Jednym z błędów popełnianych na początku organizacji komun, był szeroko dyskutowany w prasie chińskiej, „egalitaryzm” wynagrodzeń i lekceważenie zagadnienia premiowania pracy. Poważne zmiany w tym względzie wprowadzono przy reorganizacji komun w 1960—1961 r.

W systemie pół-uspołecznionych spółdzielni typowy sposób podziału zysku pozostałego po spłaceniu podatków, przedstawiał się następująco: 52% na płace, 40% na dewidenty za wniesioną ziemię i 8% na „oszczędności publiczne”. W spółdzielniach całkowicie uspołecznionych, dochód członków mieścił się całkowicie w wynagrodzeniu, obliczanym proporcjonalnie do punktów, tj ilości pracy przeznaczony na każdego członka i obliczanej na podstawie dniówek. Z chwilą ustanowienia komun, dochód był zwykle rozdzielany wg następującego schematu: 30—40% na utrzymanie członków, 20—40% na akumulację (włącznie z 5% na fundusz opieki społecznej i 5% rezerwą ziarna), 20% na wydatki bieżące i około 10% na podatki państwowe. Jak już wspomniano poprzednio, należność na utrzymanie członków wypłacana była częściowo w gotówce, częściowo w deputatach, przy czym w komunach, w których panował system deputatów zbożowych, wypłata gotówkowa dochodziła do 50%, tam gdzie wydawano bezpłatne posiłki do 40% i tam gdzie organizacja życia kolektywnego zaspakajała wszystkie podstawowe potrzeby członków spółdzielni, łącznie z posiłkami do 20%. Płace były w dalszym ciągu ustalane na podstawie dniówek, co wywoływało duże niezadowolenie ponieważ wypłata była taka sama za pracę o różnej wydajności, za pracę lekką lub ciężką.

Reforma, wprowadzona w końcu 1960 r. zawierała kalkulację punktów płac na podstawie systemu akordowego, z uwzględnieniem ilości i jakości wykonanej pracy; system ten był podobny do systemu stosowanego w kołchozach Związku Radzieckiego. Praca wykonana przez zespół była wyceniana i opłacana przez brygadę po odjęciu podatków i składek na wyżej wymienione fundusze. Potrącenia te były jednak obecnie znacznie zmniejszone i procent poborów płaconych gotówką podniesiono na ogół do 70%. Jednocześnie wprowadzono szereg „drobnych swobód dla uaktywnienia gospodarki wiejskiej”. Pozwolono więc spożywać artykuły deputatowe raczej w domu niż w stołówkach, zaś każda rodzina otrzymała z powrotem po 0,2 ha na założenie ogródków przydomowych i dla umożliwienia hodowli drobnego inwentarza.

Trudno jest zbadać linię polityki, prowadzonej w ciągu ostatnich dziesięciu lat w odniesieniu do drobnych prywatnych działek. W typowych zarządzeniach wydanych w latach 1955—1956 dla spółdzielni, pozwolenie na utrzymanie takich działek były zastrzeżone dla spółdzielni, jednak większość tych działek przeszła podobno pod „jednolite kierownictwo” jeszcze przed nadejściem komun. Zezwolenie na utrzymanie działek zostało wznowione z pewnymi ograniczeniami w rezolucjach dotyczących komun, wydanych w grudniu 1958 r. i sierpniu 1959 r. i rozszerzone ostatnio w 1960/61 r. Decydującą zmianą wydaje się być to, że obecnie chłopci mogą poświęcić pewną określoną ilość czasu na prowadzenie takich zajęć ubocznych, jak uprawa ogródków lub wychów drobnego inwentarza.

W okręgach wiejskich został wznowiony wolny handel oraz zezwolono chłopom posiadać lub sprzedawać uboczne artykuły rolnicze. Z wyjątkiem zbóż, bawełny i roślin oleistych, pozostających w ramach skupu państwowego, większość artykułów rolnych mogła być sprzedawana na wiejskich targach pod warunkiem wypełnienia obowiązku dostaw państwowych, przewidzianych w zakresie danego artykułu. Funkcje oddziału rolniczo-handlowego komun ograniczone były teraz do kupna i sprzedaży państwu i od państwa.